

R

ปัญญาแถลง

เรื่อง

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

นางเจริญ สรศาสตร์

พิมพ์

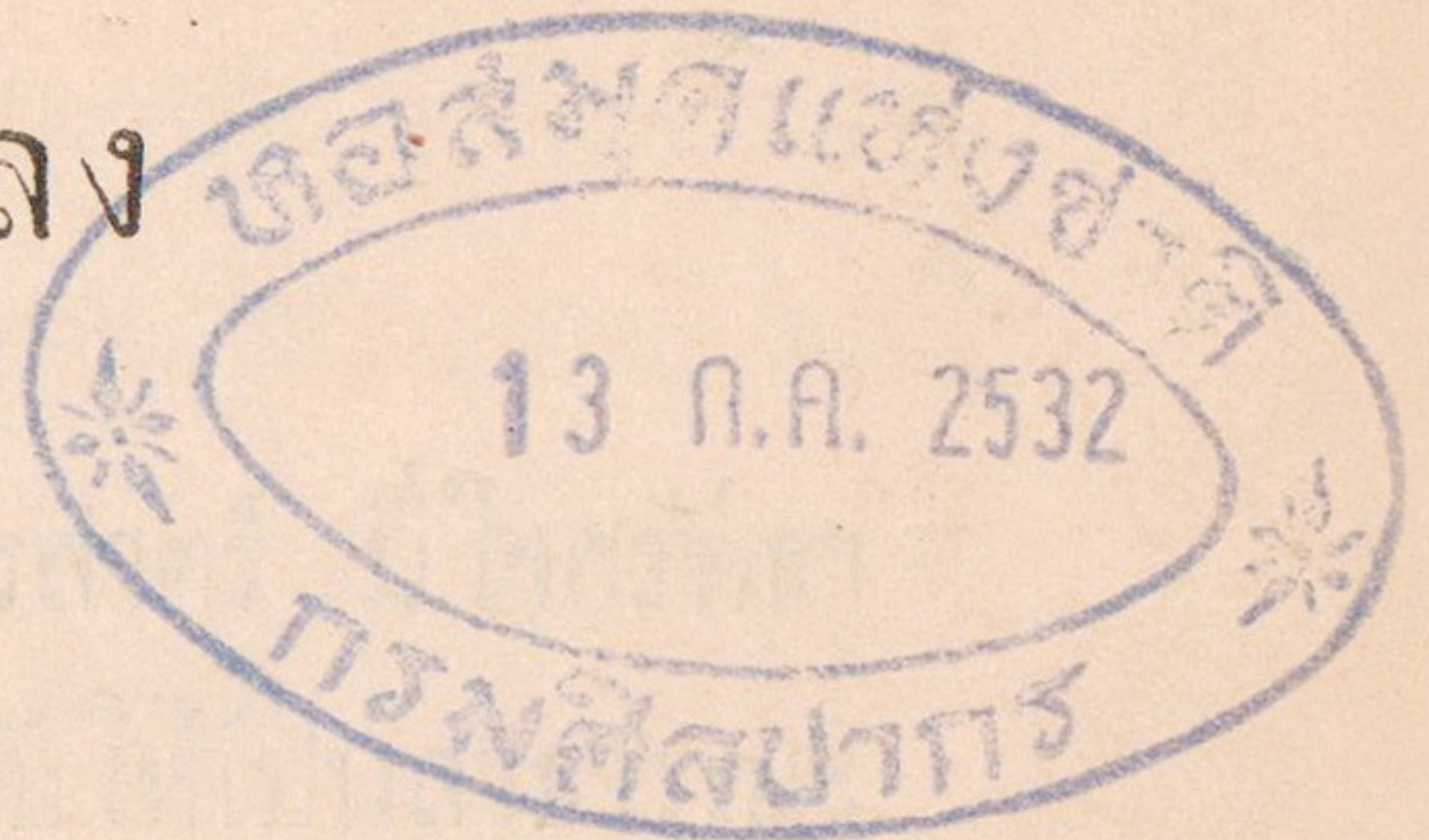
แจกเป็นธรรมทาน

พ. ศ. ๒๔๗๗

หอสมุดแห่งชาติ, ถนนพระยาภิรมย์, กรุงเทพฯ, ๖ นครราชสีมา

ปัญญาแถลง

เรื่อง

โพธิ์ปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

นางเจริญ สวัสดิ์

พิมพ์

แจกเป็นธรรมทาน

พ. ศ. ๒๕๓๗

มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

102

ศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ คุ้มภัย

ศาสตราจารย์ ประจักษ์ คุ้มภัย

เลขที่ 102

เลขที่ 294.315
477 พันธุ์

เลขทะเบียน H.32 บ. 9449

200648

๒๒๒๓ ๖.๖

คำนำ

ข้าพเจ้า นางเจริญ สรสาตร์ มีใจศรัทธา
สร้างหนังสือนี้ ๑๐๐๐ ฉบับให้เป็นสาธารณะ
ประโยชน์ทั่วไป แก่ผู้ที่ปฏิบัติในพระพุทธ
ศาสนา ขอเดชกุศล จงเป็นวิสัยปัจจัยในทาง
ไปสู่พระนิพพาน ขอให้ข้าพเจ้าประสบ
ประชุมพระบรมธาตุศาสดาจารย์ ได้ฟังพระ
ธรรมเทศนา ขอให้ข้าพเจ้าตั้งอยู่ในมรรค
กรรมบถสืบประการ แม้ยังไม่ถึงพระนิพพาน
ขอให้ประสบพระอริยมะตตวิญญาน ถ้า
ข้าพเจ้าเกิดใหม่ ขอให้เป็นชัยชาญ บัญญา
แตกฉาน ทรงจำธรรมสิ้นอาสวะ ตั้งอยู่ในที่
ชอบ ก่อปรออยู่ในที่ดี เมื่อจะสิ้นชีวา ถึงมรณะ
วิญญาน ขอบุญจมารอย่าได้บิฑา ให้
ข้าพเจ้าตั้งอยู่ในไตรสรณาคม ตราบเท่าถึง

พระนิพพาน ขอปณิธานอุทิศส่วนกุศลนี้ จง
มีแต่ บิดา มารดา อาจารย์ ญาติ มิตร ชำพเจ้า
ด้วยเทอญ ฯ

ปัตติโย โหตุ ฯ

ปัญญาแถลง

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสัมพุทฺธสฺส ฯ
ธมฺมปัตติ สุขํ เสติ วิปฺปสฺสนฺเนน เจตสา
อริยปฺปเวทิตฺเต ธมฺเม สทา รมติ ปณฺหิโตติ ฯ

(ธมฺมบทขุทฺทกนิกาย ปณฺหิตวรรค)

บัณฑิตผู้ประกอบด้วยธรรมปัตติ มีใจอัน
ผ่องใส ย่อมอยู่เป็นสุข ยินดีในธรรมที่พระ
อริยะเจ้าประกาศแล้วทุกเมื่อ ฯ

พรรณนาความ

ผู้มีปัญญาดำเนินในกิจที่เป็นประโยชน์
ประพัตติตนสมควรแก่ภูมิรู้ ชื่อว่าบัณฑิต
กล่าวโดยลักษณะที่ท่านแสดงไว้ในพาลบัณฑิต

จิตสูตร ไต่แกผู้^๒ ที่ทำดี พุทธิ^๒ คิตติ^๒ มีกาย
 วาจาจิตต์เป็นสุจริตครบไตรทวาร ฯ อีกนัยหนึ่ง
 ผู้^๒ ซึ่งได้ประโยชน์ ๒ ประการ คือ ประโยชน์
 ในโลกนี้และโลกหน้า ย่อมปฏิบัติตนเพื่อได้
 ประโยชน์ทั้งสองนั้น ด้วยสติอันเป็นญาณ
 สัมปยุตต์ประกอบด้วยปัญญา ตั้งอยู่ในความ
 ไม่ประมาททุกเมื่อ ชื่อว่าบัณฑิต สมด้วยพระ
 พุทธภาษิต ที่สมเด็จพระธรรมสามีศรีเจ้า ตรัส
 ไว้ในอุกโกสูตรในโกศลสังยุตต์ว่า
 อปฺปมตฺโต อุกโก อตฺถธ อธิคณฺหาติ ปณฺทิตฺโต
 ทิฏฺฐเจ ฐมฺเม จ โย อตฺถโก โย จตฺถโก สมนฺปรายิกโก
 อตฺถถาภิสฺมยา ธีโร ปณฺทิตฺโตติ ปวฺจจติ ฯ

ความว่า บัณฑิตผู้^๒ ไม่ประมาทแล้ว ย่อม
 ยึดประโยชน์ไว้^๒ ได้ทั้งสองประการ คือ ประ
 โยชน์ในปรตยุบันนี้ประการหนึ่ง ประโยชน์
 ในสัมปรายิกภพโลกเบื้องหน้าประการหนึ่ง

เพราะเหตุที่มายุคประ โยชน์สองประการนั้นไว้
ได้ ปราชญ์ทั้งหลายมีสมเด็จพระอรหันตสัมมา
สัมพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงสรรเสริญว่า เป็นบัณฑิต
ผู้ดำเนินในประ โยชนะกิจด้วยปัญญา ฯ

คุณธรรมความดีที่รักษาผู้ประพฤติปฏิบัติ
ไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว เรียกว่าพระธรรม ผิด
ตรงกันข้ามกับ “อธรรม” ซึ่งอำนวยผลให้
ผู้ประพฤติตกไปในที่ชั่ว ธรรมและอธรรมนี้
ย่อมมีวิบากต่างกัน ดังประพันธ์พุทธภาษิตว่า

น หิ ธมฺโม อธมฺโม จ อุกฺโก สมวิปากิโน

อธมฺโม นิรยํ เนติ ธมฺโม ปาเปติ สุกฺคํ ฯ

ความว่า ธรรมและอธรรมทั้งสองนี้ มี
วิบากไม่เสมอกัน อธรรมนำสัตว์ไปสู่ นรก
ธรรมนำสัตว์ให้ ถึงสุคติดังนี้ ฯ

ความ ประดิษฐานดีที่ เป็นไปใน ธรรม นั้น ก็ ดี
ความปราโมทย์ชื่นบานซึ่งเกิดขึ้น เพราะรู้ สัก

ตัวว่าตนได้ประพฤติปฏิบัติธรรมนั้นก็ดี นรวม
 เรียกว่า “ธมมปีติ” คือ ความจุ่มใจอาศัย
 ธรรม หรือกิริยาที่ติดมธรรม ๆ บัณฑิตผู้ประ
 กอบด้วยปีติเช่นนั้นแล ย่อมเป็นผู้มีใจอัน
 ผ่องใสอยู่เป็นสุข และยินดีในธรรมที่พระ
 อริยะเจ้าประกาศแล้วทุกเมื่อไม่เบื่อหน่าย ๆ
 พระธรรมนั้น ในพระพุทธภาษิตนี้ สมเด็จพระ
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระประสงค์เอา
 โพธิปักขิยธรรม ว่าเป็นธรรมที่พระอริยะเจ้า
 ประกาศแล้ว โดยอธิบายว่า โพธิปักขิยธรรม
 นี้ เป็นที่รวบรวมของความคิด ที่ทำบุพการให้
 เป็นพระอริยะเจ้า บรรดาคุณธรรมซึ่งเป็นเหตุ
 เช่นนั้น ย่อมไม่หลุดออกไปจากธรรมนี้ แม้
 มีตั้งแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ก็จริง แต่
 ถ้าจะถือเอาใจความโดยย่อ ก็คงรวมอยู่ใน
 โพธิปักขิยธรรมทั้งสี่ หรือจะกล่าวว่าการ

ที่สมเด็จพระบรมศาสดามีพระนามว่า “อรหัง
 สมมาสัมพุทโธ, พระอรหันต์ผู้ตรัสรู้เอง โดย
 ชชอบ” เช่นนี้ ก็เพราะพระองค์ได้ตรัสรู้ โพธิ-
 บัณฑิตธรรมนแหละ จึงได้ตรัสรู้พระอนุตตร
 สัมมาสัมโพธิญาณ แม่เมื่อพระองค์จะทรง
 สั่งสอนเวไนยสัตว์ให้ตรัสรู้ตาม ก็ล้วนแต่ยก
 โพธิบัณฑิตธรรมนขึ้นแสดง เพราะเหตุนี้
 โพธิบัณฑิตธรรม จึงได้ชื่อว่าปณฺฑิตที่พระ
 อริยะเจ้าประกาศแล้ว ฯ

ก็การที่จะแสดงโพธิบัณฑิตธรรมให้ พิศดาร
 นี้ จะแสดงโดยปุจฉาและวิสัชนา และเป็น
 คำถามและตอบเป็นลำดับไป เพื่อจะให้กำหนด
 ได้ง่าย ทั้งจะไม่พัวพันในประเภทแห่งธรรม
 นั้น ๆ ด้วยว่า ธรรมนแต่ละข้อ ๆ ก็ล้วนเป็น
 ธรรมลึกซึ้ง สุขุมคัมภีรภาพ ยากที่จะกำหนด
 จดจำและทำความเข้าใจให้ละเอียดได้ เพราะ-

ฉะนั้น จะได้แยกแสดงเป็นข้อและเป็นหมวด
โดยลำดับ นับตั้งแต่คำว่า “โพธิปักขิยธรรม”
เป็นต้นดังต่อไปนี้ :-

๑ ถ้าม โพธิปักขิยธรรม หมายความว่า
อย่างไร ไฉนจึงได้ ชื่อเช่นนั้น ?

ตอบ. หมายความว่า ธรรม เป็น ฝ่าย แห่ง
ธรรมสามัคคีเครื่องตรัสรู้, ที่ได้ ชื่อเช่นนั้น
เพราะธรรมประเภทนี้ เป็นที่รวมแห่งความดี
อันจะทำบุคคลให้เป็นพระอริยะเจ้าได้ ฯ

๒ ถ. โพธิปักขิยธรรมนั้น มีประการ
เท่าไร, จัดเป็นกี่หมวด ๆ ละเท่าไร ?

ค. มี ๓๗ ประการ, จัดเป็น ๗ หมวด คือ
สติปัฏฐาน ๔, สัมมปปทาน ๔, อธิธิบาท ๔,
อินทริย ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗, มรรคมี
องค์ ๘ ฯ

จะได้แยกแสดงเป็นหมวด ๆ ดังต่อไปนี้ :-

สติปัฏฐาน ๔

๓ ถ. สติปัฏฐาน ๔ นั้น อะไรบ้าง -?

ท. คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๑
 เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๑ จิตตานุปัสสนา
 สติปัฏฐาน ๑ ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ๑
 หรือเรียกสั้น ๆ ว่า กาย. เวทนา. จิตต. ธรรมฯ

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๔ ถ. อะไรเรียกว่ากาย?

ท. ความประชุมแห่งธาตุ ๒ คือ ดิน
 น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาน เรียกว่ากาย ฯ

๕ ถ. อาการของธาตุดินนั้น มีกี่ประการ
 คืออะไรบ้าง?

ท. มี ๒๐ ประการ คือ เกสา ผม
 โลมา ขน นขา เล็บ ทนฺตา ฟัน ตโจ หน้าง
 มंस เนื้อ นหารู เอ็น อฏฺฐิ กระดูก อฏฺฐิมิณฑ

เยื่อในกระดูก วกกัม ม้าม หทัย เนื้อหัวใจ ยกนํ
 ตับ กิลอมกัม พังผืด ปีกัม ไต ปปผาสํ ปอด
 อนนต์ ใสใหญ่ อนตคุณํ ใส่น้อย อุทรียํ
 อาหารใหม่ กรีสํ อาหารเก่า มตถเกมตถลุงคํ
 เยื่อในสมองคีรีษะ อาการ ๒๐ นี้ เรียกว่า
 ปฐวีธาตุ ฯ

๒ ถ. อาการของธาตุน้ำ มีกี่ประการ คือ
 อะไรบ้าง?

ต. มี ๑๒ ประการ คือ ปิตตํ น้ำดี
 เสมหํ เสลขมํ ปุพฺโพ น้ำหนอง โลหิตํ เลือด
 เสโท เหงื่อ เมโท มันทัน อสสุ น้ำตา วสา
 มันทเลว เขโฬ น้ำลาย สิงฆานิกา น้ำมูก
 ลลิกา ไชช้อ มุตตํ น้ำมูตร อาการ ๑๒ นี้
 เรียกว่า อาโปธาตุ ฯ

๓ ถ. อาการของธาตุไฟมีเท่าไร คือ
 อะไรบ้าง?

ต. มี ๔ คือ สันทปคฺคิ ไฟเผากาย
ให้ มีความอบอุ่นอยู่เสมอ ๑ ปรีทยหคฺคิ ไฟ
เผากายให้เราร้อนกระวนกระวายในเวลาบ้วน
ไช้ ๑ ปริณามคฺคิ ไฟเผาอาหารให้ย่อย ๑
ชिरณคฺคิ ไฟเผากายให้คร่ำคร่า ๑ อาการ ๔ นี้
เรียกว่าเตโชธาตุ ฯ

๘ ถ. อาการของธาตุลมมีเท่าไร คือ
อะไรบ้าง?

ต. มี ๖ คือ อุกฺกมมา วาตา ลม
พัดตั้งแต่พื้นเท้าไปตลอดถึงศีรษะ ๑ อโรคฺมา
วาตา ลมพัดลงเบื้องต่ำ ๑ กุจฺฉิสฺยา วาตา
ลมพัดอยู่ในท้อง ๑ โกฏฺจาสฺยา วาตา ลม
พัดอยู่ในลำไส้ ๑ องฺกมฺกานุสาริ วาตา ลม
พัดชานไปทั่วสรรพางค์กาย ๑ อสฺสาสปสฺสาส
วาตา ลมหายใจเข้าออก ๑ อาการ ๖ อย่างนี้
เรียกว่าวาโยธาตุ ฯ

๙ ถ. อาคารแห่งอากาศธาตุ จะกำหนด
รูใด ที่ไหนบ้าง?

๒. กำหนดรู^๒ ไต^๒ ที่ช่องว่างซึ่งมีในกาย
นี้ คือ ช่องโสด^๒ ๑ ช่องจมก^๒ ๑ ช่องท้องในลำ
โสด^๒ ๑ อากา^๒ ๓ อย่างนี้ เรียกว่าอากาสธาตุ ฯ

๑๐ ถ. วิญญาณธาตุ กำหนดรู้ ได้ ด้วย
อะไร?

๒๖๕
๓. กำหนดรู้^๒ ได้ด้วยความรู้สึก^๒ ซึ่ง^๑
มีอยู่ทั่วสรรพางค์กายน^๑ ฯ

อุปาทายรูป^๑ ๒๔

๑๑ ถ. อุปาทายรูป ๒๔ จัดไว้ กัณหมวต ๓
ละเท่าไร เรีกกช้ออย่างไบบ้าง?

๓. จิตไวย ๑๐ หมวด ดังนี้ :-

๑ ในอภิธรรมมัตถสังคหะ ท่านจัดไว้ ๒๕ คือ เต็ม
โองการพระเข้าหนึ่งในหมวดที่ ๒ รวมเป็น ๕ ด้วยกัน
จึงเป็น ๒๕ ฯ

หมวดที่ ๑ มี ๕ ชื่อปสาทรูป คือตา เรียก
 จักขุประสาท ๑ หู เรียกโสตประ
 สาท ๑ จมูก เรียกฆานะประสาท ๑
 ลิ้น เรียกชีวหาประสาท ๑ กาย
 เรียกกายประสาท ๑ ฯ

หมวดที่ ๒ มี ๔ ชื่อโคจรรูป คือวณฺโณ สี
 ต่าง ๆ ๑ สทฺโท เสียงต่าง ๆ ๑
 คนฺโธ กลิ่นต่าง ๆ ๑ รโส รส
 ต่าง ๆ ๑ ฯ

หมวดที่ ๓ มี ๒ ชื่อภาวรูป คือ อิตฺถิภาโว
 รูปที่แสดงเพศหญิง ๑ ปุริสภาโว
 รูปที่แสดงเพศชาย ๑ ฯ

หมวดที่ ๔ มี ๑ ชื่อหทัยรูป หมายถึงสิ่งที่ให้
 สำเร็จความคิด ฯ

หมวดที่ ๕ มี ๑ ชื่อชีวีตรูป หมายถึงเอาความ
 เปนอยู่แห่งรูป, หรือสิ่งที่รักษารูป
 ให้เปนอยู่ ฯ

หมวดที่ ๒ มี ๑ ชื่ออาหารรูป หมายถึงอาหาร
รส คือ ขาวและน้ำ ฯ

หมวดที่ ๓ มี ๑ ชื่อปริจเฉทรูป (คือ อากาศ
ธาตุ) หมายถึงสิ่งที่ขังอยู่ในช่อง
ว่าง ฯ

หมวดที่ ๔ มี ๒ ชื่อวิมุตติรูป คือ กาย
วิมุตติ ได้แก่ กิริยาที่ไหวกาย
ได้ ๑ วิจวิมุตติ ได้แก่ กิริยาที่
ไหววาจา คือ พูดได้ ๑ ฯ

หมวดที่ ๕ มี ๓ ชื่อvikararup คือ ความว่อง
ไว หรือความเบาของรูป (อธิบาย
ว่า รูป ของ คน ที่ ยัง เป็น อยู่ ไม่ หนัก
เหมือนอย่างคนที่ตายแล้ว) เรียก
รูปสุลล ลหุตา ๑ ความอ่อนสลวย
ไม่กระด้างของรูป (อธิบายว่ารูป
ที่ยัง ปกติ มี ชื่อ ลำอาจคุหรือเหยียด

คล่องแคล่ว ไม่แข็งกระด้าง

เหมือน ของ คน เจ็บ คนตายแล้ว)

เรียกรูปสุส มุทุตา ๑ ความควร

แก่การงาน คือ ความคล่องแคล่ว

แห่งรูป เรียกรูปสุส กมมณณ-

ตา ๑ ฯ

หมวดที่ ๑๐ มี ๔ ชื่อลักษณะรูป คือ ความรู้จัก

เติบโตแห่งรูปจำเดิมแต่ปฏิสนธิ

มาจนถึงเกิดจักขุและโสตะเป็นต้น

เรียกรูปสุส อจฺจโย ๑ ความสืบ

เนื่องกันแห่งรูป เช่นชนเก่าหลุด

ร่วงไปใหม่เกิดแทนกัน จนถึง

ตายเป็นที่สุด เรียกรูปสุส สน-

ตติ ๑ ความรู้จักแก่คร่ำคร่าทรุด

โทรมแห่งรูป เรียกรูปสุส ชรตา ๑

ความแปรไปไม่ยั่งยืนแห่งรูป เรียก

รูปสุส อนิจฺจตา ๑ ฯ

รูปกลาปะ ๒๑ หมวด

๑๒ ถ. รูปกลาปะจัดเป็นกี่หมวด คืออะไร
บ้าง?

ต. จัดเป็น ๒๑ หมวด คือ กมฺมชฺช-
กลาปะ ๙ จิตฺตกลาปะ ๖ อุตฺตชฺชกลาปะ ๔
อาหาชฺชกลาปะ ๒ จึงรวมเป็น ๒๑ หมวด
ด้วยกัน ๆ

๑๓ ถ. ในหมวดนั้น ๆ มีชื่อเรียกอย่างไร
บ้าง และจัดเป็นสมุฏฐานอะไร?

ต. ก. กมฺมชฺชกลาปะเกิดภายใน ๙ คือ
จักขุทสฺสก ๑ โสททสฺสก ๑ ชานทสฺสก ๑ ชิวหา-
ทสฺสก ๑ กายทสฺสก ๑ อิตฺถิภาวทสฺสก ๑ ปุริส-
ภาวทสฺสก ๑ วตฺถุทสฺสก ๑ ชีวิตนวก ๑ จัด
เป็น กมฺมสมุฏฐาน ๆ

ข. จิตฺตกลาปะเกิดภายใน ๖ คือ
สฺุทฺธวิญฺญู ๑ กายวิญฺญู ๑ ตินวก ๑ วจวิญฺญู ๑

คัพพัททสก ๑ ลหุตาทีไตรยเอกาทสก ๑ กาย
 วิญญูตติลหุตาทีไตรยทวาทสก ๑ วจีวิญญูตติ
 คัพพัทลหุตาทีไตรยเตรสก ๑ จัดเป็น จิตตสมุฏ
 จาน ๖

ค. อุตฺตชชกลาปะเกิดภายใน ๔ คือ
 สุตฺตชชฎีกะ ๑ คัพพัทนวก ๑ ลหุตาทีเอกาทสก ๑
 คัพพัทลหุตาทีทวาทสก ๑ จัดเป็นอุตฺตสมุฏจาน ๖

ฌ. อาหารชชกลาปะเกิดภายใน ๒
 คือ สุตฺตชชฎีกะ ๑ ลหุตาทีเอกาทสก ๑ จัดเป็น
 อาหารสมุฏจาน ๖

๑๔ ถ. รูปที่ชื่อว่า นวกะ และ ทสกะ นั้น
 ท่านติมรูปประเภทไหนเข้าด้วย จงเฉลยมา
 ให้ครบทั้ง ๘ หมวด?

ค. อวินิโกครูป ๘ คือ ๑ ดิน ๒ น้ำ
 ๓ ไฟ ๔ ลม ๕ ลี ๖ กลิ่น ๗ รส ๘ โอชะ
 เรียกว่า สุตฺตรูป เติมชีวิตรูปเข้า ๑ จึงเป็น ๙

ให้ ชื่อว่าชีวิตนวกะ มีชีวิตรูปเป็นทีครบ ๙ ฯ

ส่วนรูปที่ชื่อว่าทสกะนั้น ตั้งรูปที่เรียกว่า
ชีวิตนวกะนั้นไว้เป็นหลักแล้ว เติมจักขุรูป
เข้า ๑ เป็น ๑๐ ชื่อว่าจักขุทสกะ มีจักขุเป็นที
ครบ ๑๐ ฯ

เติมโสตทสกะเข้า ๑ เป็น ๑๐ ชื่อว่าโสต
รูป มีโสตเป็นทีครบ ๑๐ ฯ

เติมฆานรูปเข้า ๑ เป็น ๑๐ ชื่อฆานทสกะ
มีฆานเป็นทีครบ ๑๐ ฯ

เติมชีวหารูปเข้า ๑ เป็น ๑๐ ชื่อชีวหาทสกะ
มีชีวหาเป็นทีครบ ๑๐ ฯ

เติมกายรูปเข้า ๑ เป็น ๑๐ ชื่อกายทสกะ
มีกายเป็นทีครบ ๑๐ ฯ

เติมอิตถิรูปเข้า ๑ เป็น ๑๐ ชื่ออิตถิภาว
ทสกะ มีอิตถิภาवरูปเป็นทีครบ ๑๐ ฯ

เติมปฐิสภาवरูปเข้า ๑ เป็น ๑๐ ชื่อปฐิส

ภาวทสกะ มีปริสภารูปเป็นที่ครบ ๑๐ ฯ

เต็มหทยรูปเข้า ๑ เป็น ๑๐ ชื่อวัฏทสกะ
มีหทัยรูปเป็นที่ครบ ๑๐ ฯ

นวกะ ๑ หมวด ทสกะ ๘ หมวด รวมรูป
เกิดแต่กัมมสมุฏฐาน ๘ หมวด ๆ หนึ่งให้ ชื่อ
ว่ากลาปะหนึ่ง ๆ แปลว่ามี ๑ หรือเพื่อน ๑
ตั้งแสดงมานั้นแล ฯ

๑๕ ถ. รูปที่เกิดแต่จิตตสมุฏฐาน ๒ หมวด
หมวดที่ ๑ คือ สุตตัญญูกันนั้น หมายถึงรูป
ประเภทไหน ?

ต. หมายถึง อวินิ โภครูป นั้นเอง
เพราะบางที่ท่านก็เรียกว่า สุตตรูป ฉะนั้นจึง
จัดอวินิ โภครูปนั้นเองให้ ชื่อว่า สุตตัญญูกะ
หมายความว่าหมวดรูปอันบริสุทธิ์ ๘ ฯ

๑๖ ถ. หมวดที่ ๒ คือ กายวิญญูตติ

นวกะนั้น^๕ หมายถึงอะไรูปประเภทไหน ?

ต. หมายถึงเอา อวินิโกครูป เช่น เดียวกัน แต่เติมกายวิญญูตติรูปเข้า ๑ เป็น ๙ จึงให้ ชื่อว่ากายวิญญูตตินวกะ ฯ

๑๗ ถ. หมวดที่ ๓ คือ วจวิญญูตติศัพท์ทสกะนั้น^๕ ได้แก่อุปประเภทไหน ?

ต. ได้แก่อวินิโกครูป ๙ เหมือนกัน แต่เติมวจวิญญูตติรูปเข้า ๑ ศัพท์รูป ๑ เป็น ๑๐ จึงให้ ชื่อว่าวิญญูตติศัพท์ทสกะ ฯ

๑๘ ถ. หมวดที่ ๒ คือ ลหุตาทีไตรยเอกาทสกะนั้น^๕ ได้แก่อุปประเภทไหน ?

ต. ได้แก่อวินิโกค ๙ เหมือนกัน แต่เติมลหุตาทีไตรยเข้า ๓ คือ ลหุตา ๑ มุทุตา ๑ กมณฺวตา ๑ เป็น ๑๐ จึงให้ ชื่อว่าลหุตาทีไตรยเอกาทสกะ ฯ

๑๙ ถ. หมวดที่ ๕ คือ กายวิญญูตติ

ลหุตาทีไตรยทวาทสกะนั้น ได้แก้รูปประเภท
ไหน ?

ค. ได้แก่วินิโภครูป ๘ เหมือนกัน
แต่เติมกายวิญญัตติรูปเข้า ๑ ลหุตาทีไตรย ๓
เป็น ๑๒ จึงให้ ชื่อว่ากายวิญญัตติลหุตาที-
ไตรยทวาทสกะ ฯ

๒๐ ถ. หมวดที่ ๒ คือ วจวิญญัตติศัพท์
ลหุตาทีไตรยเตรสกะนั้น ได้แก้รูปประเภท
ไหน ?

ค. ได้แก่วินิโภครูป ๘ เหมือนกัน
แต่เติมวจวิญญัตติรูปเข้า ๑ ศัพท์รูป ๑ ลหุตา
ทีไตรย ๓ เป็น ๑๓ จึงให้ ชื่อว่าวจวิญญัตติ
ศัพท์ลหุตาทีไตรยเตรสกะ ฯ

รวมรูปเกิดแต่จิตตสมุฏฐาน ๒ หมวด ๆ
หนึ่งให้ ชื่อว่ากลาปะหนึ่ง ๆ ฯ

๒๑ ถ. รูปที่เกิดแต่อุตฺตสมุฏฐาน ๔ คือ

สัทธัญญิกะหมวด ๑ ศัพท์นวกะหมวด ๑ ลหุตา
 ติไตรยเอกาทศกะหมวด ๑ ศัพท์ลหุตาติไตรย
 ทวาทศกะหมวด ๑ นี้ ต่างกับรูปที่เกิดแต่จิตต
 สมุฏฐานอย่างไรหรือไม่ ?

ค. รูปไม่ต่างกัน ต่างกันแต่สมุฏ-
 ฐานเท่านั้น หมวดที่ ๑ ก็คือ อวินิ โภครูปนั้น
 เอง แต่ให้ ชื่อว่าสัทธัญญิกะ หมวดที่ ๒ ก็
 เหมือนกัน แต่เพิ่มศัพท์รูปเข้า ๑ เป็น ๙ จึง
 ให้ ชื่อว่าศัพท์นวกะ หมวดที่ ๓ ก็เหมือนกัน
 แต่เพิ่มลหุตาติไตรยเข้า ๓ เป็น ๑๑ จึงให้ ชื่อ
 ว่า ลหุตาติไตรยเอกาทศกะ หมวดที่ ๔ ก็
 เหมือนกัน แต่เพิ่มศัพท์รูปเข้า ๑ ลหุตาติ-
 ไตรย ๓ เป็น ๑๓ จึงให้ ชื่อว่าศัพท์ลหุตาติ-
 ไตรยทวาทศกะ ฯ

๒๒ ง. รูปที่เกิดแต่อาหารสมุฏฐาน ๒
 คือ สัทธัญญิกะหมวด ๑ ลหุตาติไตรยเอกาทศกะ

หมวด ๑ นั้นต่างกับรูปที่เกิดแต่ธาตุสมุฏฐาน
อย่างไรหรือไม่ ?

ค. รูปไม่ต่างกัน ต่างแต่สมุฏฐาน
เท่านั้น หมวดที่ ๑ ก็คือ อวินิโกครูป ๘ นั้น
เอง แต่ให้ ชื่อว่า สุธรรมิฐกะ หมวดที่ ๒ ก็คือ
อวินิโกครูป ๘ เพิ่มลหุตาทีไตรยเข้า ๓ เป็น
๑๑ จึงให้ ชื่อว่า ลหุตาทีไตรยเอกาทสกะ ๑ ฯ

รวมรูปที่เกิดแต่อาหารสมุฏฐาน ๒ หมวด
หมวดหนึ่ง ๆ ให้ ชื่อว่า กลาปะหนึ่ง ๆ ฯ

เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๒๓ ก. อะไรเรียกว่า เวทนา ?

ค. ความรู้ สึกสุขทุกข์และความไม่
สุขไม่ทุกข์ และรู้ สึกความ โสมนัสและ โทมนัส
เรียกว่า เวทนา ฯ

๒๔ ก. อาการของสุขและทุกข์ ๒ ประ

เกทน์ มีลักษณะต่างกันอย่างไร จงอธิบาย
ให้ชัดเจน ?

ค. อาการของสุข เมื่อได้สัมผัส
อิฏฐารมณ์ให้เกิดความรู้ สึกสุขกายสบายจิตต์
เบิกบานยิ้มแย้มแจ่มใสเป็นลักษณะ ฯ ส่วน
อาการของทุกข์นั้น เมื่อได้สัมผัสอิฏฐา-
รมณ์ ให้เกิดความรู้ สึกทุกข์กายไม่สบายใจ
มีความขัดเคืองขุ่นเคืองเป็นลักษณะ สุขทุกข์
มีลักษณะและอาการต่างกันดังกล่าวมานี้ ฯ

๒๕ ถ. อาการของอทุกข์ขมสุขเวทนา
ความไม่สุขไม่ทุกข์เป็นอย่างไร ?

ค. มีอาการอย่างนี้ คือ เมื่อได้สัมผัส
อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม กายและจิตต์
คงที่อยู่เสมอ ไม่รู้สึกยินดียินร้ายไป ตาม
อารมณ์นั้น ๆ เป็นลักษณะ ฯ

๒๖ ถ. อาการของโสมนัสและโทมนัส

มีลักษณะต่างกันอย่างใด ?

ค. มีอาการต่างกันอย่างนี้ :- โสมนัส
นั้นเมื่อได้สัมผัสอิฏฐารมณ์ ให้เกิดความชื่น
ชมยินดี เบิกบานใน ดวงจิตต์เป็นลักษณะ ฯ
ส่วน โทมนัส เมื่อได้สัมผัสอนิฏฐารมณ์เข้า
ให้เกิดความ โศกเศร้า คับแค้น อึดอัดทนใจเป็น
ลักษณะ ฯ

๒๗ ถ. เวทนาทั้ง ๕ นั้น หมายถึง ได้
ว่ามีอยู่ที่ไหน ?

ค. หมายถึง ได้ว่าอยู่ที่กายใจของตัว
เราเอง ฯ

๒๘ ถ. ทำอย่างไร จึงจะรู้ได้ว่า เวลา
นี้เรากำลังเสวยเวทนาอันใดอยู่ ?

ค. จะรู้ได้ ก็ด้วยความสังเกต ตาม
ลักษณะและอาการของเวทนานั้น ๆ ซึ่งกำลัง
เป็นไปอยู่กับกายกับใจของตนนั่นเอง ฯ

จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๒๙ ถ. อะไรเรียกว่าจิตต์ ?

ค. ความ^{๒๖}รู้^{๒๗}จัก^{๒๘}คิด^{๒๙}รู้^{๓๐}จัก^{๓๑}นี้^{๓๒}กรู้^{๓๓}ลึก^{๓๔}อยู่^{๓๕}
ทุกขณะ^{๓๖}นั่นเอง เรียกว่าจิตต์ ฯ

๓๐ ถ. จิตต์นั้น โดยสังเขปมีกี่ดวง ฯ

ค. โดยสังเขปมี ๘๘ ดวง ฯ

๓๑ ถ. โดยภูมิมีกี่ภูมิ คืออะไรบ้าง ?

ค. โดยภูมิมี ๔ ภูมิ คือ กามาวจร
ภูมิ ๑, รูปาวจรภูมิ ๑, อรูปาวจรภูมิ ๑, โล-
กุตตรภูมิ ๑, ฯ

๓๒ ถ. แบ่งจิตต์ลงในภูมิ ๔ นั้น คง
ได้ภูมิละเท่าไร ?

ค. ในกามาวจรภูมิ มี ๕๔ ดวง,
รูปาวจรภูมิ มี ๑๕ ดวง, อรูปาวจรภูมิ มี
๑๒ ดวง, โลกุตตรภูมิ มี ๘ ดวง, รวมทั้ง
หมดเป็นจิตต์ ๘๘ ดวง โดยสังเขป ฯ

กามาวจรภูมิ ๕๔

๓๓ ถ. จิตต์ใน กามาวจรภูมิ ๕๔ ดวง
นั้น คือ อะไรบ้าง ?

ต. คือ โลกมูล ๘, โทศมูล ๒. โมห
มูล ๒, อกุศลวิบาก ๗, กุศลวิบากอเหตุก ๘,
อเหตุกกิริยาจิตต์ ๓, โสภณจิตต์ ๒๔, คือ
มหากุศล ๘, มหาวิบาก ๘, มหากิริยา ๘,
รวมเป็น ๕๔ ดวงด้วยกันดังนี้ ฯ

โลกมูล ๘

๓๔ ถ. โลกมูล ๘ นั้น คือ อะไรบ้าง ?
จงจำแนกอาการมาให้ครบทั้ง ๘ ดวง ฯ

ต. จิตต์ดวงที่ ๑ คือ จิตต์ที่เป็นบาป
ประกอบด้วย มิจฉาทิฏฐิ เป็นไป กับ ด้วย
โสมนัสสเวทนา กล้าโดยลำพังตนเอง หา
ผู้ชักนำมิได้ ให้ ชื่อว่า อสงขาริกจิตต์ ฯ

จิตต์ดวงที่ ๒ เหมือนกับดวงที่ ๑ แต่ไม่
กล้า โดยลำพังตนเอง ต้องมีผู้ชักนำจึงทำได้
จึงให้ ชื่อว่า สสงฺขาริกจิตต์ ฯ

จิตต์ดวงที่ ๓ ได้แก่จิตต์ที่เป็นบาป แต่
ไม่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ เป็นไปกับด้วย
โสมนัสสเวทนา กล้า โดยลำพังตนเอง หา
ผู้ชักนำมิได้ ให้ ชื่อว่า อสงฺขาริกจิตต์ ฯ

จิตต์ดวงที่ ๔ เหมือนกับดวงที่ ๓ แต่ไม่
กล้า โดยลำพังตนเอง ต้องมีผู้ชักนำจึงทำได้
ให้ ชื่อว่า สสงฺขาริกจิตต์ ฯ

จิตต์ดวงที่ ๕ ได้แก่จิตต์ที่เป็นบาป ประ
กอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ เป็นไปกับด้วยอุเบกขา
เวทนา กล้า โดยลำพังตนเอง หาผู้ชักนำมิ
ได้ ให้ ชื่อว่า อสงฺขาริกจิตต์ ฯ

จิตต์ดวงที่ ๖ เหมือนกับดวงที่ ๕ แต่ไม่
กล้า โดยลำพังตนเอง ต้องมีผู้ชักนำจึงทำได้

ให้ ชื่อว่า สสงฺขาริกจิตต์ ฯ

จิตต์ดวงที่ ๗ ได้แก่จิตต์ที่เป็นบาป แต่
ไม่ประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิ เป็นไปกับด้วย
อุเบกขาเวทนา กล้าโดยลำพังตนเอง หาผู้
ชักนำมิได้ ให้ ชื่อว่า อสงฺขาริกจิตต์ ฯ

จิตต์ดวงที่ ๘ เหมือนดวงที่ ๗ แต่ไม่กล้า
โดยลำพังตนเอง ต้องมีผู้ชักนำจึงทำได้ ให้
ชื่อว่า สสงฺขาริกจิตต์ ฯ

โทสมูล ๒

๓๕ ถ. โทสมูล ๒ คืออะไร ?

ค. โทสมูลที่ ๑ คือจิตต์ที่ประกอบ
ด้วยโทมนัสสเวทนา เป็นไปกับด้วยปฏิกะ
ความคับแค้นใจ กล้าโดยลำพังตนเอง หา
ผู้ชักนำมิได้ ให้ ชื่อว่า อสงฺขาริกจิตต์ ฯ

โทสมูลที่ ๒ เหมือนกับโทสมูลที่ ๑ แต่

ไม่กล้า โดยลำพังตนเอง ต้องมีผู้ชักนำจึงทำ
ได้ ให้ชื่อว่า สสังขาริกจิตต์ ฯ

โมหมูล ๒

๓๖ ถ. โมหมูล ๒ นั้น คือ อะไร ?

ค. โมหมูลที่ ๑ ได้แก่จิตต์ที่ประ
กอบด้วยวิจิณณาความสงสัย เป็นไปกับด้วย
อุเบกขาเวทนา ฯ

โมหมูลที่ ๒ ได้แก่จิตต์ที่ ประกอบด้วย
อุทธัจจะความฟุ้งซ่าน เป็นไปกับด้วยอุเบกขา
เวทนา ฯ

อกุศลวิบาก ๗

๓๗ ถ. อกุศลวิบาก ๗ นั้น ได้แก่จิตต์
ซึ่งมีอาการอย่างไรบ้าง จงจำแนกให้ครบตาม
จำนวน ?

ต. จิตต์ที่ ๑ ได้แก่จิตต์ที่รู้แจ้ง
อนิฏฐารมณ อาศัยจักขุทวาร เปนไปกับด้วย
อุเบกขา ฯ

ดวงที่ ๒ ได้แก่จิตต์ที่รู้แจ้ง อนิฏฐารมณ
อาศัยโสตทวาร เปนไปกับด้วยอุเบกขา ฯ

ดวงที่ ๓ ได้แก่จิตต์ที่รู้แจ้ง อนิฏฐารมณ
อาศัยฆานทวาร เปนไปกับด้วยอุเบกขา ฯ

ดวงที่ ๔ ได้แก่จิตต์ที่รู้แจ้ง อนิฏฐารมณ
อาศัยชีวาทวาร เปนไปกับด้วยอุเบกขา ฯ

ดวงที่ ๕ ได้แก่จิตต์ที่รู้แจ้ง อนิฏฐารมณ
อาศัยกายทวาร เปนไปกับด้วยทุกขี ฯ

ดวงที่ ๖ ได้แก่จิตต์ที่รับรอง อนิฏฐารมณ
อาศัยทวารทั้ง ๕ เปนไปกับด้วยอุเบกขา ฯ

ดวงที่ ๗ ได้แก่จิตต์ที่พิจารณาอนิฏฐา-
รมณ อาศัยทวารทั้ง ๕ ประกอบด้วย
อุเบกขา ฯ

กุศลวิบาก ๘

๓๘ ถ. กุศลวิบากอเหตุกะ ๘ นั้น ได้
แกจิตต์ซึ่งมีอาการอย่างไรว่าง จงแสดงโดย
ละเอียด ?

ต. จิตต์ดวงที่ ๑ ได้แกจิตต์ที่รู้แจ้งอริย-
สัจจารมณ์ อาศัยจักขุทวาร ประกอบด้วย
อุเบกขา ฯ

ดวงที่ ๒ ได้แกจิตต์ที่รู้แจ้งอริยสัจจารมณ์
อาศัยโสตทวาร ประกอบด้วยอุเบกขา ฯ

ดวงที่ ๓ ได้แกจิตต์ที่รู้แจ้งอริยสัจจารมณ์
อาศัยฆานทวาร ประกอบด้วยอุเบกขา ฯ

ดวงที่ ๔ ได้แกจิตต์ที่รู้แจ้งอริยสัจจารมณ์
อาศัยชีวหาทวาร ประกอบด้วยอุเบกขา ฯ

ดวงที่ ๕ ได้แกจิตต์ที่รู้แจ้งอริยสัจจารมณ์
อาศัยกายทวาร ประกอบด้วยสุข ฯ

ดวงที่ ๖ ได้แกจิตต์ที่รับรองอริยสัจจารมณ์

อาศัยทวารทั้ง ๕ ประกอบด้วยอุเบกขา ฯ

ดวงที่ ๗ ได้แก้จิตต์ที่พิจารณาอิฏฐารมณ์

อาศัยทวารทั้ง ๕ ประกอบด้วยโสมนัส ฯ

ดวงที่ ๘ ได้แก้จิตต์ที่พิจารณาอิฏฐารมณ์

อาศัยทวารทั้ง ๕ ประกอบด้วยอุเบกขา ฯ

อเหตุกกิริยา ๓

๓๙ ถ. อเหตุกกิริยาจิตต์ ๓ นั้น ได้แก้
จิตต์ซึ่งมีอาการอย่างไรบ้าง จงอธิบาย ?

ต. จิตต์ดวงที่ ๑ ได้แก้จิตต์ที่ประ
กอบด้วยอุเบกขา สำหรับพิจารณาค้นคว้า
อารมณ์ในทวารทั้ง ๕ ให้ชื่อว่า ปญฺจทวาร
วิชชนะจิตต์ ฯ

ดวงที่ ๒ ได้แก้จิตต์ที่ประกอบด้วยอุเบกขา
สำหรับพิจารณาค้นคว้าธรรมารมณ์ใน มโน
ทวาร ให้ชื่อว่า มโนทวารวิชชนะจิตต์ ฯ

ดวงที่ ๓ ได้แก้จิตต์ที่ประกอบด้วย โสมนัส
แสดงอาการยิ้มแย้ม ซึ่งมีในพระอรหันต์ ให้
ชื่อว่า หลิตุปาหจิตต์ ฯ

โสภณจิตต์ ๒๔

๔๐ ถ. กามาวจรโสภณจิตต์ ๒๔ ดวง
คือ มหากุศล ๘ มหาวิบาก ๘ มหาภิกขุ ๘
นั้น มีอาการเป็นอย่างไร และให้ชื่อว่า ภาวะไร
บ้าง จงบรรยายโดยละเอียด ฯ

ต. จิตต์ดวงที่ ๑ ได้แก้จิตต์ที่ประกอบด้วย
ด้วยปัญญาเป็นไปกับด้วย โสมนัส กล่าวทำ
กุศลโดยลำพังตนเอง ให้ชื่อว่า อสงฺขาริก
จิตต์

ดวงที่ ๒ เหมือนดวงที่ ๑ แต่ไม่กล่าวทำ
กุศลโดยลำพังตนเอง ต้องอาศัยผู้อื่นชักนำ
ให้ชื่อว่า สสงฺขาริกจิตต์ ฯ

ดวงที่ ๓ ได้แก้จิตต์ที่ไม่ ประกอบ ด้วย
ปัญญา แต่เป็นไปกับด้วยโสมนัส กล้าทำ
กุศลโดยลำพังตนเอง ให้ชื่อว่า อสงฺขาริก-
จิตต์ ฯ

ดวงที่ ๔ เหมือนดวงที่ ๓ แต่ไม่กล้าทำ
กุศลโดยลำพังตนเอง ต้องอาศัยมีผู้ชักนำจึง
ทำได้ ให้ชื่อว่า สสงฺขาริกจิตต์ ฯ

ดวงที่ ๕ ได้แก้จิตต์ประกอบด้วยปัญญา
เป็นไปกับด้วยอุเบกขาเวทนา กล้าทำกุศลโดย
ลำพังตนเอง ให้ชื่อว่า อสงฺขาริกจิตต์ ฯ

ดวงที่ ๖ เหมือนดวงที่ ๕ แต่ไม่กล้าทำ
กุศลโดยลำพังตนเอง ต้องอาศัยมีผู้ชักนำ
จึงทำได้ ให้ชื่อว่า สสงฺขาริกจิตต์ ฯ

ดวงที่ ๗ ได้แก้จิตต์ที่ไม่ ประกอบ ด้วย
ปัญญา เป็นไปกับด้วยอุเบกขาเวทนา กล้าทำ

กุศลโดยลำพังตนเอง ให้ชื่อว่า อสังขาริก-
จิตต์ ฯ

ดวงที่ ๘ เหมือนดวงที่ ๗ แต่ไม่กล้าทำ
กุศลโดยลำพังตนเอง ต้องอาศัยมีผู้ชักนำจึง
ทำได้ ให้ชื่อว่า สสังขาริกจิตต์ ฯ

๕๑ ถ. มหากุศล มหาวิบาก และมหา
กิริยา ๓ ประเภทนี้ มีอาการต่างกันอย่างไร
บ้าง จงตอบพอได้ความ ?

ต. ต่างกันอย่างนี้ มหากุศลเป็นผู้
แต่งภพ แต่งชาติ, มหาวิบากเป็นผู้เสวย, มหา
กิริยาเป็นผู้แสดงอาการ ได้ใจความดัง
บรรยายมาฉะนี้ ฯ

กามาจรภูมิ ๕๕ ดวง จบ ฯ

รูปาวจรภูมิ ๑๕

๕๒ ถ. รูปาวจรจิตต์ ๑๕ ดวงนั้น คือ

อะไรบ้าง แบ่งเป็นกุศล, เป็นวิบาก, เป็น
กิริยา, อย่างละเท่าไร ?

ต. รูปาวจรจิตต์ ๑๕ นั้น คือ

ก. ปฐมฌานจิตต์มีองค์ ๕ คือ วิตก, วิจารณ์,
ปีติ, สุข, เอกคฺคตา ฯ

ข. ทุตติยฌานจิตต์มีองค์ ๔ คือ วิจารณ์, ปีติ,
สุข, เอกคฺคตา ฯ

ค. ตติยฌานจิตต์มีองค์ ๓ คือ ปีติ, สุข,
เอกคฺคตา ฯ

ง. จตุตถฌานจิตต์มีองค์ ๒ คือ สุข,
เอกคฺคตา ฯ

จ. ปญฺจมฌานจิตต์มีองค์ ๒ คือ เอกค-
คฺตา กับ อุเบกขา ฯ

แบ่งเป็นกุศล ๕ วิบาก ๕, เป็นกิริยา ๕,
จึงรวมเป็น ๑๕ แบ่งตามอาการเป็น ๓ คือ
กุศลเป็นผู้แต่ง, วิบากเป็นผู้ไฉวຍ, กิริยาเป็น
ผู้แสดง ฯ

อรุปาวจรภูมิ ๑๒

๔๓ ถ. อรุปาวจรจิตต์ ๑๒ นั้น คือ อะไร
บ้าง แบ่งเป็นกุศล, เป็นวิบาก, เป็นกิริยา
อย่างละเท่าไร ?

ต. อรุปาวจรจิตต์ ๑๒ นั้น คือ อากา-
ส้านัญญาตนะ ๑ วิญญาณัญญาตนะ ๑
อาภิกัญญาตนะ ๑ เนวสัณญานาสัณญา-
ตนะ ๑ แบ่งเป็นกุศล ๔, เป็นวิบาก ๔, เป็น
กิริยา ๔, ตามอาการกุศลเป็นผู้แต่ง, วิบาก
เป็นผู้ไฉวย, กิริยาเป็นผู้แสดง จึงรวม
เป็น ๑๒ ฯ

โลกุตตรภูมิ ๘

๔๔ ถ. โลกุตตรจิตต์ ๘ ดวงนั้น คือ
อะไรบ้าง แบ่งเป็นอะไรเท่าไร ?

ต. โลกุตตรจิตต์ ๘ นั้น แบ่งเป็น

กุศล ๔ คือ โสตาปัตติมรรค ๑ สกิทาคามิมรรค
๑ อนาคามิมรรค ๑ อรหัตตมรรค ๑ ฯ แบ่ง
เป็นวิบาก ๔ คือ โสตาปัตติผล ๑ สกิทาคา-
มิผล ๑ อนาคามิผล ๑ อรหัตตผล ๑ ฯ

๔๕ ถ. จิตต์ที่ท่านแบ่งไว้เป็น ๔ ภูมิ (คือ
กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โส-
กุตตรภูมิ) นี้ มีอะไรเป็นเครื่องหมายจึงจะรู้
ได้ว่าจิตต์นั้นเป็นภูมินั้น ภูมินี้ จงอธิบายมาโดย
ย่อ พอได้ความทั้ง ๔ ภูมิ ?

ต. จะรู้ได้ ก็ต้องอาศัยอารมณ์เป็น
เครื่องหมาย มีอธิบายดังนี้ :-

ก. เมื่ออารมณ์ยังแตกต่างกันอยู่ คือรูป,
เสียง, กลิ่น; รส, โผฏฐัพพะเครื่องสัมผัส
ยังแสดงตนเป็นอัญ्ञารมณ์ และอนิฏฐารมณ์
อยู่ตราบไต่ จิตต์นั้นก็นับว่าเป็นกามาวจรอยู่
ตราบนั่น เพราะอารมณ์ ๕ เป็นลักษณะของ

กามาพจร จึงสังเกตรู^๒ ได้ว่าเป็นกามาพจร
ภูมิ^๕ ๖

ข. เมื่ออารมณ์^๕ ๕ นั้น มีรูปเป็นต้น^๒ ซึ่ง
รวมเป็น ๑ คือ เหลืออยู่แต่รูปเท่านั้น รูปที่
เหลืออยู่นั้น ก็ไม่อาจแสดงตนเป็นอนิฏฐา-
รมณ์ได้ คงเป็นได้แต่อิฏฐารมณ์อย่างเดียว
เพราะรูปฌานเป็นลักษณะแห่งรูปาวจร จึงรู^๒
ได้ว่าเป็นรูปาวจรภูมิ ๖

ค. เมื่อรูปารมณ์ที่เป็นวิสัยของรูปฌาน
ทั้ง ๕ นั้นดับไป คงเหลือแต่รูปที่ละเอียดเหลือ
เกิน ไม่อาจเป็นวิสัยของรูปฌานได้ จึงมีนาม
ว่า อรูปฌาน ๔ คือ อากาสวิญญาน ความ
ว่างความประณีต จะว่ามีหรือไม่มีก็มีใช่ แต่
ก็คงไม่ปราศจากรูป ท่านจึงให้นามว่า ปฐมา
รูปจิตต์, ทุตติยารูปจิตต์, ตติยารูปจิตต์, จตุตถา
รูปจิตต์, แต่เป็นรูปละเอียดพ้นวิสัยของรูปฌาน

จึงรู้ว่า รูปาวจรภูมิ ฯ

ข. โลกุตตรภูมินั้น หมายถึงจิตต์ที่พ้นไป
จากภูมิ ๓ (คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ
อรูปาวจรภูมิ เพราะจิตต์ที่เกาะเกี่ยวอยู่ในภูมิ
ทั้ง ๓ นั้น ท่านให้ชื่อว่า กามตัณหา, ภาวตัณหา,
วิภวตัณหา, เมื่อจิตต์สงัดจากตัณหาทั้ง ๓ นั้น
แล้ว จึงจะเป็น โลกุตตรจิตต์ เพราะความดับ
ตัณหาเป็นนิโรธ ฯ

ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

๔๖ ถ. อะไรเรียกว่าธรรม ?

ค. กุศล, อกุศล, อัปยากฤต, ซึ่ง
ว่าธรรมทั้งหลาย ฯ

๔๗ ถ. ธรรมเหล่านั้น มีลักษณะอาการ
ต่างกันอย่างไร ?

ค. มีลักษณะ อาการ ต่าง กันอย่างนี้

กุศลมีความสุขความสบายเป็นลักษณะ, มี
 ความสุขความสบายเกิดแต่เหตุแต่ปัจจัยที่พ้น
 จากโทษ อันจะพึงครหาโดยมีประการต่างๆ
 เป็นอาการ ฯ

๕๘ ถ. ก็กรรมเหล่านั้นหมายความว่า
 อยู่ที่ไหน ?

ต. หมายความว่า อยู่ที่ตัวของเรานี้
 เอง ฯ

๕๙ ถ. ทำอย่างไร จึงจะรู้จักกรรมเหล่านั้น
 พอเป็นที่ตั้งแห่งสติได้ ?

ต. รู้ได้ด้วยลักษณะ อาการที่เนื่อง
 มาแต่ กาย, เวทนา, จิตต์, ที่สัมผัสด้วย
 กุศล, อกุศล, อphyากฤต, ดังที่แสดงมานั้น
 แล เพราะแม้กุศลอกุศลอphyากฤตเป็นธรรม
 (คือสภาวะธรรม) ทรงปกติของตนอยู่เสมอก็
 จริง แต่ต้องปรากฏขึ้นที่ตนจึงเป็นอารมณ์

ของสติปัญญารู้ได้ ถ้าปรากฏนอกจากกาย
วาจาใจแล้ว ไม่นับเป็นอารมณ์ของธัมมานุ-
ปัตตสนาสติปัญญารู้เลย ฯ

จบสติปัญญารู้ ๔ ฯ

๒ สัมมปปธาน

๕๐ ถ. สัมมปปธานมีเท่าไร เรียกชื่อ
อย่างไรบ้าง ?

ค. มี ๔ ๑ ปหานปธาน เพียรละ
อกุศลที่มีอยู่แล้วให้ สิ้นไป, ๒ สังวรปธาน
เพียรระวังบาปมิให้บังเกิดขึ้น, ๓ ภาวนา
ปธาน เพียรบำเพ็ญกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิด
ขึ้น; ๔ อนุรักขนาปธาน เพียรอบรมกุศลที่
เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งขึ้น ฯ

๕๑ ถ. เพียรละ อกุศล ที่มีอยู่แล้วให้ สิ้น

ไปนั้น มีอธิบายอย่างไร ?

ค. มีอธิบายว่า บาปกรรมทั้งหลาย
คือ โมหะ ความหลง ๑ อหิริกั ความไม่
ละอายต่อบาป ๑ อโนตตပ္ปิ ความไม่สะดุ้ง
กลัวต่อบาป ๑ อทุทฺธจํ ความฟุ้งซ่าน ๑ โลภ
ความโลภ ๑ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ความเห็นผิด ๑ มาโน
ความมีมานะ ๑ โทโส ความโกรธ ๑ อสฺสสา
ความริษยา ๑ มจฺฉริยํ ความตระหนี่ ๑ กุกฺกุจํ
ความรำคาญ ๑ ถีนํ ความง่วงเหงา ๑ มิตฺถํ
ความเคลิ้มหลับ ๑ อกุศลเจตสิกทั้ง ๑๓ นี้
อย่างใดอย่างหนึ่งที่มีอยู่แล้วในตน ก็พาก
เพียรกำจัดเสีย ชื่อว่าเพียรละอกุศลที่มีอยู่แล้ว
ให้สิ้นไป ฯ

๕๒ ถ. เพียรละ อกุศล ที่ยังไม่เกิดมิให้
เกิดขึ้นนั้นเล่า มีอธิบายอย่างไร ?

ค. มีอธิบายว่า อกุศลมีโมหะเป็น

ต้นเหล่านั้น ส่วนใดที่ยังไม่เกิด ก็พากเพียร
 เพื่อบริการให้บังเกิดขึ้นได้ เช่นนี้ชื่อว่า เพียรละ
 อกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้บังเกิดขึ้น ฯ

๕๓ ถ. เพียรอบรม กุศลที่ยังไม่เกิดให้
 เกิดขึ้นนั้น มีอธิบายอย่างไร ?

ค. มีอธิบายว่า :-

๑ สัทธา ความเชื่อ

๒ สติ ความระลึกรู้ได้

๓ หิริ ความละอายต่อบาป

๔ โอตตปป ความสะดุ้งกลัวต่อบาป

๕ อโลภ ความไม่โลภ

๖ อโทส ความไม่โกรธ

๗ ตตฺตรมชฺฌเมตฺตา ความมรณัสสัถ์ต่ออารมณ์

๘ กายปัสสทฺธิ ความสงบกาย

๙ จิตฺตปัสสทฺธิ ความสงบจิต

๑๐ กายลหุตา ความเบากาย

- ๑๑ จิตฺตลหุตา ความเบาจิตต์
- ๑๒ กายมุตฺตา ความอ่อนแอแห่งกาย
- ๑๓ จิตฺตมุตฺตา ความอ่อนแอแห่งจิตต์
- ๑๔ กายกมฺมณฺณตา ความที่กายเป็นสภาพ
ควรแก่การงาน
- ๑๕ จิตฺตกมฺมณฺณตา ความที่จิตต์เป็นธรรม
ชาติควรแก่การงาน
- ๑๖ กายปาคุณฺณตา ความคล่องแคล่ว
แห่งกาย
- ๑๗ จิตฺตปาคุณฺณตา ความคล่องแคล่ว
แห่งจิตต์
- ๑๘ กายุชฺฌกตา ความตรงแห่งกาย
- ๑๙ จิตฺตฺอุชฺฌกตา ความตรงแห่งจิตต์
- ๒๐ วิรทฺติ คือ สัมมาวาจา ตั้งเจตนาจัก
กล่าวชอบ
- ๒๑ สัมมากมฺมณฺนํ ทำการงานชอบทางกาย

๒๒ สมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ

๒๓ อปฺปมณฺญา ๒ คือ กรุณา มีใจเอ็นดู
สัตว์ที่ตกทุกข์ได้ยากทั่วไป ๑ มุทิตา ความ
พลอยยินดีต่อสุขสมบัติที่ผู้อื่นได้ประสพ ๑

๒๔ ปณฺณินทริย มีปัญญาเป็นใหญ่ใน
กิจการทั่วไป ๑

โสภณะเจตสิก ๒๕ นี้ เป็นกุศลธรรม เมื่อ
กุศลธรรมเหล่านี้ ส่วนใดส่วนหนึ่งยังไม่เกิด
ไม่มีขึ้น ก็พากเพียรทำให้เกิดมีขึ้น ชื่อว่า
เพียรบำเพ็ญกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ฯ

๕๔ ถ. เพียรบำเพ็ญ กุศลที่เกิดขึ้นแล้ว
ให้เจริญยิ่งขึ้นนั้น มีความประสงค์อย่างไร ?

ค. มีความประสงค์อย่างนี้ คือ เมื่อ
กุศลธรรมมีศรัทธาเป็นต้นเหล่านั้น (จงดูใน
ข้อ ๕๓) ส่วนใดที่ใดเกิดได้ มีอยู่แล้ว ก็
พากเพียรพยายามประคองไว้ ทำให้เจริญ

ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่นนี้ชื่อว่าเพียรบำเพ็ญกุศลที่
มีอยู่แล้วให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ฯ

จบสัมมปปธาน ๔

๓ อธิธิปาท

๕๕ ถ. อธิธิปาทมีเท่าไร เรียกชื่ออย่าง
ไรบ้าง ?

ต. มี ๔ เรียกว่า ฉันทิทธิปาท ที่
ตั้งแห่งความสำเร็จ คือ ความพอใจ ๑ วิริย
ธิปาท ที่ตั้งแห่งความสำเร็จ คือ ความเพียร ๑
จิตติทธิปาท ที่ตั้งแห่งความสำเร็จ คือ จิตต์ ๑
วิมังสีทธิปาท ที่ตั้งแห่งความสำเร็จ คือ
ปัญญา ๑ ฯ

๕๖ ถ. ในอธิธิปาททั้ง ๔ นั้น จะถือเอา
เนื่อความเป็นข้อปฏิบัติอย่างไร จงอธิบายพอ

สิ่งหนึ่ง ต้องมีความตั้งใจสักใฝ่ ผูก
 พันธอยู่ในกิจที่ประกอบนั้น โดยมั่นคง คุณ
 ขอนมมีอยู่แล้ว ย่อมให้ กิจนั้นสำเร็จได้ตาม
 ความปรารถนา จึงชื่อว่าจิตติทธิปาท ฯ

ข้อที่ ๔ มีอธิบายว่า วิมังสา คือปัญญา
 ความพิจารณาเลือกพันตรวจสอบตราให้ รู้คุณ
 และโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ อ่อนกล้า
 หนักเบาต่อกิจการที่ตนทำนั้น คุณขอนมมีอยู่
 แล้ว ย่อมให้ กิจนั้นสำเร็จได้ โดยเรียบ
 ร้อยทุกประการ จึงชื่อว่า วิมังสัทธิปาท ฯ

แต่เมื่อจะถือเอาเป็นข้อปฏิบัติ ต้องเข้าใจ
 ว่า ธรรมทั้ง ๕ นี้ เป็นอัญญะมัญญะปัจจัย
 อาศัยซึ่งกันและกัน คือเมื่อฉันท์ความพอใจ
 มีแล้ว ก็ให้เกิดวิริยะความเพียรฯ มีแล้ว ก็
 ให้เกิดจิตตความตั้งใจมั่น เมื่อความตั้งใจมั่น
 มีแล้ว ก็ให้เกิดวิมังสาความพิจารณาเกิดเป็น

๖๗ ตวปัญญาชน ฯ

ธรรมทั้ง ๕ นั้น จะพลัดพรากจากกันไปได้
ถ้ายังแตกต่างกันอยู่ คือ ผลัดกันเกิดคนละ
ครั้งละคราว ก็ยังไม่เป็นอิทธิบาทธรรมทั้ง ๕
ก่อน ต่อเมื่อมีความสามัคคีอาศัยซึ่งกันและ
กันเป็นไปนั้นแหละ จึงนับว่าเป็นอิทธิบาท
๕ ได้ ฯ

จบอิทธิบาท ๕

๕ อินทรีย์

๕๗ ถ. อินทรีย์มีเท่าไร เรียกชื่ออย่าง
ไรบ้าง ?

ค. มี ๕ เรียกชื่อว่า :-

สัทอินทรีย์ ความเป็นใหญ่ คือ ศรัทธา ๑

๕

วิริยอินทรีย์ ความเป็นใหญ่ คือ ความเพียร ๑

สตินทรีย์ ความเป็นใหญ่ คือ สติ ๑

สมาธินทรีย์ ความเป็นใหญ่ คือ สมาธิ ๑

ปัญญาอินทรีย์ ความเป็นใหญ่ คือ ปัญญา ๑ ฯ

๕๘ ถ. ในอินทรีย์ทั้ง ๕ นั้น มีอธิบาย
อย่างไร, และเหตุไรจึงชื่อว่าอินทรีย์, จงแสดง
ให้ชัดเจน ?

ค. มีอธิบายดังต่อไปนี้ :-

๑ สัทธา ได้แก่ ความเชื่อ กรรม และ ผล
ของกรรม คือ เชื่อว่าความสุข ความทุกข์
ความดี ความชั่ว เกิดแต่เจตนาเป็นตัวกรรม
และเชื่อต่อปัญญาเครื่อง ตรัสรู้ ของ พระ สัมมา
สัมพุทธเจ้าว่า พระองค์เป็นพระอรหันต์ผู้ตรัสรู้
ของจริง มีพยานในพระองค์เป็นที่อ้าง คือ
ธรรมข้อปฏิบัติซึ่งเป็นพุทธโอวาท ได้แก่ศีล
สมาธิ ปัญญา ที่พระองค์ได้ประพจน์ปฏิบัติมา

แล้ว ให้ผลแก่พระองค์ด้วยประการใด คือ
เป็นปัจจัยขลิทธิ, อาศัยความเชื่อนั้นเป็นใหญ่
ให้สำเร็จกิจ คือความเชื่อ จึงชื่อว่าสัทธินทรีย์ฯ

ข้อที่ ๒ วิริยินทรีย์ มีอธิบายว่า ความ
เพียรได้แก่สัมมปปธาน คือ เพียรละอกุศล ๑๔
ดวง มีโมหะอหิริกะเป็นต้น ให้สิ้นไปหมด
ไปเป็นปหานกิจ, เพียรบำเพ็ญกุศลธรรม ๒๕
ดวง มีสัทธาและสติเป็นต้น ให้บริบูรณ์ขึ้นใน
ตน สำเร็จด้วยภาวนากิจ, ข้อนี้ต้องอาศัย
ความเพียรเป็นใหญ่ จึงจะสำเร็จเป็นปหานกิจ
และภาวนากิจได้ ฉะนั้นความเพียรจึงชื่อว่า
วิริยินทรีย์ ฯ

ข้อที่ ๓ สตินทรีย์ มีอธิบายว่า สติได้แก่
สติปัฏฐาน ๔ ด้วยว่าสติปัฏฐานเป็นอาการ
ของศีลสมาธิและปัญญา, วิปัสสนาญาณ
มรรคญาณ และผลญาณ จะปรากฏขึ้นได้

ก็ต้องอาศัยสติเป็นใหญ่ สติจึงชื่อว่าสตินทรีย์ฯ

ข้อที่ ๔ สมาธินทรีย์ มีอธิบายว่า สมาธิ
ได้แก่สมาธิ ๓ คือ ขณิกสมาธิ (สมาธิชั่ว
ขณะ) อุปจารสมาธิ (สมาธิเข้าไปเฉียด)
อัปปนาสมาธิ (สมาธิแน่วแน่) สมาธินี้เป็น
สิ่งสำคัญ เพราะเป็นอาหารเครื่องรับรองแห่ง
ปัญญาทั่วไป เหตุนี้สมาธิจึงเป็นธรรมที่ควร
พากเพียรบำรุงให้เกิดให้ มีขึ้น ให้สำเร็จ
ความเป็นใหญ่ เพราะเป็นอวัยวะแห่งมรรค
อันหนึ่ง สมาธิจึงมีชื่อว่าสมาธินทรีย์ ฯ

ข้อ ๕ ปัญญินทรีย์ มีอธิบายว่า ปัญญา
ได้แก่ความรู้เท่าทันสิ่งสาร ว่ามีความเกิดขึ้น
และมีความเสื่อมไปสูญไปเป็นธรรมดา จัด
เป็นปัญญาวิปัสสนากัมมัญฐาน ซึ่งปรุงแต่ง
ขึ้นให้สำเร็จ ความเป็นใหญ่ เพราะ เป็น
อวัยวะแห่งมรรคอันหนึ่ง ปัญญาจึงชื่อว่า

ปัญญินทรีย์ ฯ

ธรรมทั้ง ๕ นี้ เมื่อสำเร็จความเปนใหญ่
สม่ำเสมอแล้ว จึงจะได้ชื่อว่า ปัญจอินทรีย์ ฯ

จบอินทรีย์ ๕

๕ ผละธรรม

๕๗ ถ. ผละมีเท่าไร คืออะไรบ้าง ?

ค. ผละมี ๕ คือ :-

๑ สัทธาพล กำลังคือศรัทธา

๒ วิริยพล กำลังคือความเพียร

๓ สติพล กำลังคือสติ

๔ สมาธิพล กำลังคือสมาธิ

๕ ปญญาพล กำลังคือปัญญา ฯ

๖๐ ถ. ในผละ ๕ มีสัทธาพลเป็นต้น
นั้น มีอธิบายอย่างไร และต่างกับอินทรีย์ ๕

ข้างต้นหรือไม่ จงอธิบายให้ชัดเจน ?

ต. สทฺธภาพล ได้แก้ไขกรรมและ
ผลของกรรม, เชื้อญาณเครื่องตรัสรู้ของพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า โดยที่ได้ประพฤติมาเป็น
สันติภูมิจึงกรรมชั้นด้วยตน ไม่ใช่เป็นอภิมกข
มีกำลังเรียวแรงสามารถ เป็นบาทของโพช-
ฌงค์ได้ อันเป็นผลสืบเนื่องมาแต่สัทธินทรีย์
นั่นเอง จึงชื่อว่า สทฺธภาพล ฯ

วิริยพละ ได้แก้ไขความเพียรเพื่อให้สติ
สมาธิ ปัญญา บริบูรณ์ขึ้น เพราะศรัทธาเป็น
พลวะปัจจัยเพิ่มให้ มีกำลังเรียวแรง สามารถ
เป็นบาทของโพชฌงค์ได้ อันเป็นผลสืบเนื่อง
มาแต่วิริยินทรีย์ จึงชื่อว่า วิริยพล ฯ

สติพล ได้แก้ไขความระลึก คือสติปัญญาน
นั่นเอง เมื่อศรัทธาและวิริยะอุดหนุนก็มีกำลัง
เรียวแรงขึ้น อาจสามารถเป็นบาทของโพช-

ฌงคฺไต้^๒ ซึ่งเป้นผลสืบเนื่องมาจากสตินทริย์^๒
จึงชื่อว่า สติพละ ๖

สมาธิพละ คือ ความตั้งมั่นของจิตต์เป้นไป
อารมณ์ของสติปัญญานั่นเอง มีกำลังเรียว
แรงขึ้น สามารถเป้นบาทแห่งโพชฌงคฺไต้^๒
ซึ่งเป้นผลสืบเนื่องมาจากสมาธิทริย์^๒ จึงชื่อว่า
สมาธิพล ๖

ปณณาพล ได้แก่ ความรอบรู้ ใน อากา
ของศรัทธาวิริยะและสติสมาธิ โดยแจ่มแจ้งชัด
แก้ไข มีกำลังเรียวแรงขึ้น ตัดความสงสัย
ในข้อปฏิบัติของตน สามารถเป้นที่ตั้งแห่ง
สัมโพชฌงคฺไต้^๒ อันเป้นผลสืบเนื่องมาจาก
ปัญญาทริย์^๒ จึงชื่อว่า ปัญญาพล ๖

อินทริย์กับพละไม่มีอาการต่างกัน ต่างแต่
เพียง เป้น เหตุ และ ผล แห่ง กัน และ กัน เท่านั้น
พลธรรมทั้ง ๕ นี้ก็ต้องเป้นไปพร้อมสม่าเสมอ

กัน จึงจะเป็นปัญญาพละได้ ฯ

จบพละ ๕

๖ โฆษณงค์

๖๑ ถ. โฆษณงค์มีเท่าไร อะไรบ้าง ?

ค. โฆษณงค์มี ๗ คือ :-

๑ สติสัม โฆษณงค์ องค์เป็นเหตุตรัสรู้
คือ สติ

๒ ธรรมวิจยสัม โฆษณงค์ องค์เป็นเหตุ
ตรัสรู้ คือ การพิจารณาหรือเลือกพิจารณาธรรม

๓ วิริยสัม โฆษณงค์ องค์เป็นเหตุตรัสรู้
คือ วิริยะ

๔ ปิติสัม โฆษณงค์ องค์เป็นเหตุตรัสรู้
คือ ปิติ ความอิ่มกายและอิ่มใจ

๕ ปัสสัทธิสัม โฆษณงค์ องค์เป็นเหตุ

ตรัสรู้ คือ ความสงบกายสงบจิต

๖ สมาสัมโพชฌงค์ องค์แปดเหตุตรัสรู้
คือ สมาส ความตั้งใจมั่น

๗ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ องค์แปดเหตุ
ตรัสรู้ คือ อุเบกขาความวางเฉย ฯ

๖๒ ถ. เหตุไฉนธรรม ๗ ประการนี้ จึง
มีชื่อว่า สัมโพชฌงค์ จงอธิบายมาพอเป็น
หนทางแห่งความปฏิบัติ ?

ต. ที่ได้ ชื่อนั้น ก็เพราะธรรม
๗ ประการ มีสติเป็นต้นนี้ ต้องพร้อมด้วย
องค์ ๗ คือ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิตี ปัสสัทธิ
สมาธิ อุเบกขา มีส่วนเสมอกัน เป็นอัญญะ
มัญญะปัจจัยอุดหนุนซึ่งกันและกัน ซึ่งควรเป็น
เหตุให้ตรัสรู้ได้ ธรรมนั้นๆ จึงมีชื่อว่า สัม-
โพชฌงค์ เช่นอุเบกขา ความวางเฉย มีอัสสัถ
เป็นกลางไม่ส่ายไปในอารมณ์อื่น ต้องพร้อม

พร้อมด้วยองค์ของตนทั้ง ๗ คือ สติ ธัมม-
 วิชยะ วิริยะ ปิที ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา
 มีส่วนเสมอกันไม่ยิ่งไม่หย่อน เป็นอุเบกขา
 ญาณสัมปยุตต์ ซึ่งควรเป็นเหตุให้ตรัสรู้ได้
 จึงชื่อว่าอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ๖

อุเบกขาสัมโพชฌงค์นี้ เป็นสมาธิอัน
 บุคคลจะพึงประสพได้ด้วยยาก เป็นเอกัคคตา
 รมณ์ มีอารมณ์เป็นอันเดียว โดยแท้ จึงมี
 กำลังมาก จะเรียกว่า ไคตรภุมิจิตต์ก็ควร
 เพราะเป็นบาทแห่งญาณที่สั่นสะเทือน และเป็น
 ผลสืบเนื่องมาแต่สติปัฏฐาน สัมมปธาน
 อธิธิบาท อินทรีย์ พละ มีแต่จะก้าวชนสู่อุริยะ
 มรรคเป็นเบื้องหน้า จึงเป็นกิจที่พระโยคาวจร
 เจ้าทั้งหลายต้องประสงค์ยิ่งนัก ๖

จบ โพชฌงค์ ๗

๗ อัมภางคิกมรรค

๒๓ ถ. อริยมรรค ๘ เรียกชื่ออย่างไรบ้าง ?

ค. เรียกชื่อนี้ :-

๑ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ

๒ สัมมาสังกัป ความดำริชอบ

๓ สัมมาวาจา เจรจาชอบ

๔ สัมมากมมนุท การงานชอบ

๕ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ

๖ สัมมาวายาม ความเพียรชอบ

๗ สัมมาสติ ตั้งสติชอบ

๘ สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ ฯ

๒๔ ถ. จงอธิบาย ความแห่ง อริยมรรค ๘ ประการนั้นทุกข้อพอได้ความ ?

ค. ๑ สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ
ได้แก่เห็นเบญจขันธ์ว่าเป็นตัวทุกข์ เห็น

เบญจฉันทว่าเปนสมุทัย (เหตุให้ทุกข์เกิด)
 เห็นเบญจฉันทว่าเปนนิโรธ (ความดับทุกข์)
 เห็นเบญจฉันทว่าเปนมรรค (ข้อปฏิบัติให้ ถึง
 ความดับทุกข์) ฯ

๒ สมมาสงกပ္ป ความดำริชอบ ได้แก่
 ความดำริอันสัมปยุตต์ด้วยวิเวก ความสงัด
 และเมตตากรุณา อันสำเร็จมาแต่โสภณ
 เจตสิก ห่างไกลจากอกุศลเจตสิก ฯ

๓ สมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่การสมา
 ทานกุศลเจตนา กล่าวแต่วจีสุจริต ๔ ประการ
 มีมุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จเป็นต้น
 และงดเว้นจากวจีหุจจวิต ๔ มีการพูดเท็จ
 เป็นต้น ฯ

๔ สมมากมมนต ประกอบการงานชอบ
 ทางกายนั้น ได้แก่การสมาทานกุศลเจตนา
 ทำแต่กายสุจริต ๓ มีเว้นจากปาณาติบาตเป็น

ต้น ประกอบกิจอันเป็นสุจริต มีกสิกรรม
พาณิชย์การ และ ทาน คือ ภาวนา เป็นอาทิ ฯ

๕ สมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบนั้น ได้
แก้อุปายทางแสวงหาปัจจัย ที่จะยังชีพให้เป็น
ไปโดยชอบธรรม มีกสิกรรมและพาณิชย์การ
เป็นต้น ตามชั้นตามภูมิของตน และเว้นจาก
มิจฉาชีพการเลี้ยงชีพโดยผิดทางธรรม มีข้อ
โก่งลักชะ โมยของเขาหรือเบียดเบียนชีพชีวิตเขา
เอามาเป็นเครื่องเลี้ยงชีพของตน ฯ

๖ สมมาวายาม ความเพียรชอบนั้น ได้
แก้ความเพียรที่ยัง กุศลธรรมให้เกิดให้ มีชั้น
ด้วยกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม คอย
ห้ามกันอกุศลธรรมมิให้เกิดขึ้นในตนได้แม้แต่
เล็กน้อย ฯ

๗ สมมาสติ ตั้งสติไว้ชอบนั้น ได้แก้
ระลึกรู้ได้อยู่ รู้ อยู่ ตื่นอยู่ ที่กายที่ใจเสมอเป็น

นิจ เป็นเหตุให้ทำอะไรไม่ผิดพลาดพลั้งเผลอ
ซึ่งเป็นอารมณ์ของสติปัญญาฐานนั้นเอง ฯ

๘ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตไว้ชอบนั้น ได้
แก่การตั้งจิตไว้ ที่ อารมณ์ของ สัมมาสติ นั้น
เอง ฯ

๖๕ ถ. ในสัมมาทิฏฐิข้อต้น ที่ว่าเห็น
เบญจขันธ์เป็นทุกขนั้น อะไรเป็นขันธ์, อะไร
เป็นเบญจ, เหตุไรเบญจขันธ์จึงเป็นทุกข ?

ค. ความประชุมแห่งสรีระ อวัยะทั้ง
สี่นั้นเอง ชื่อว่าขันธ์, อากาทั้ง ๕ คือ รูป
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่ปรากฏ
อยู่นี้ ชื่อว่าเบญจ, เพราะเบญจขันธ์เป็นอาการ
รับรองทุกขอยู่เป็นธรรมดา ฉะนั้นเบญจขันธ์
จึงเป็นทั่วทุกข ฯ

๖๖ ถ. ชื่อว่าเห็นเบญจขันธ์เป็นสมุทัย
นั้นเล่า หมายความว่าอย่างไร ?

ต. หมายความว่า อวิชชา ตัณหา
อุปาทาน กรรม เหล่านี้ ก็เป็นอาการของ
เบญจขันธ์ หรือกิเลสอันเกิดจากกรรมเหล่า
นั้นทั้งปวง ก็เป็นอาการของเบญจขันธ์ เมื่อ
เบญจขันธ์ไม่รู้ สึกตัวว่าเป็นทุกข์ และไม่รู้
สึกอาการของตัวว่าเป็นเหตุแห่งทุกข์ เบญจ-
ขันธ์จึงเป็นสมุทัย ฯ

๒๗ ถ. ข้อที่ว่าเห็นเบญจขันธ์เป็นนิโรธ
นั้น มีอธิบายอย่างไร ?

ต. มีอธิบายว่า เบญจขันธ์รู้ สึกตัว
ว่าเป็นทุกข์ และรู้ว่าอวิชชา ตัณหา อุปาทาน
กรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นอาการของตัวว่า เป็น
สมุทัย คือเหตุให้ทุกข์เกิดด้วย และรู้ความดับ
ทุกข์เพราะความดับแห่งเหตุนี้ด้วย เบญจ-
ขันธ์จึงเป็นนิโรธ ฯ

๒๘ ถ. ข้อที่ว่าเห็นเบญจขันธ์เป็นมรรค

นั่นเล่า มีอธิบายอย่างไร ?

๖๓ ต. มีอธิบายอย่างนี้ สัมมาปฏิบัติ
คือ องค์มรรคทั้ง ๘ เป็นอาการของศีล สมภา
ปัญญา, ส่วน ศีล สมภา ปัญญาเล่า ก็เป็น
อาการของเบญจขันธ์ เมื่อรู้ชัดเห็นชัดว่า
ปัญญานเป็นอาการของเบญจขันธ์แท้ โดยไม่
ต้องสงสัยแล้ว ก็จะรู้ด้วยตนเองว่า ความ
เห็นว่าเบญจขันธ์เป็นทุกข์, เบญจขันธ์เป็น
สมุทัย เบญจขันธ์เป็นนิโรธ, เบญจขันธ์เป็น
มรรค, นี้ไม่ใช่อื่น คือปัญญาอันสัมปยุตต์
ด้วยสัมมาทิฏฐิที่เดียว เพราะ ศีล สมภา ปัญญา
เป็นมรรค ฯ

๖๔ ถ. ถ้าเช่นนั้น ไม่เป็นอันค้านกับ
นิเทศแห่งมคควิภังค์ ซึ่งท่านได้แสดงไว้ว่า
“ทุกฺขเ ฉ ฅาณํ” ความรู้ในทุกข์ “ทุกฺขสมุ-
ทเย ฅาณํ” ความรู้ในสมุทัย ทุกฺขนิโรธ

ญาณ” ความรู้ในความดับทุกข์ “ทุกขนิโร-
ธคามินีปฏิปทา ญาณ” ความรู้ในข้อปฏิบัติ
ให้ ถึงความดับทุกข์ตั้งนหรือ ดูเนื้อความไม่
ลงรอยกัน ถ้ากระไรขอฟังคำอธิบายพอเป็น
หนทาง ?

ค. เมื่อพิจารณาเห็นความตั้งต่ออธิบาย
มานั้นแจ่มแจ้งแล้ว ส่วนเนื้อความในนิเทศ
แห่งมรรควิภังค์ ที่ว่าเห็นทุกข์เห็นสมุทัยเห็น
นิโรธเห็นมรรค ชื่อว่าสัมมาทิฏฐินั้น ก็จะ
เห็นความลงรอยเดียวกันนั่นเอง ฯ

๗๐ ถ. ชื่อว่ามรรค ๘ ได้ ชื่อว่ามคค
สมังคินัน คือมีอาการอย่างไร, ไหนจงยก
อารมณ์แห่งมรรคประเภทใดประเภทหนึ่ง ขึ้น
สู่สัมมาทิฏฐิเป็นที่ตั้งแล้ว ประกอบด้วยองค์
ทั้ง ๗ โดยลำดับให้ มีเนื้อความกลมเกลียว

กัน มาให้ดูสักหมวดหนึ่ง ๖

๗ ค. มีอาการอย่างนี้ คือ :-

ก. การเห็นเบญจฉัณธ์ว่าเป็นทุกข์ เป็น
สมุทัย เป็นนิโรธ เป็นมรรค จัดเป็นสัมมา
ทิฏฐิในเบญจฉัณธ์ ๖

ข. ความดำริในเบญจฉัณธ์ โดยความ
เป็นทุกข์ เป็นสมุทัย เป็นนิโรธ เป็นมรรค
จัดเป็นสัมมาสังกัปปะในเบญจฉัณธ์ ๖

ค. อาการที่เจตนาเป็นปกติ เพราะสัมมา
สังกัปปะเป็นเหตุชักนำ ด้วยอาการที่พิจารณา
เบญจฉัณธ์ให้เปล่งวาจาชอบเป็นสัมมาวาจาใน
เบญจฉัณธ์ ๖

๗ ข. อาการของเจตนากรรมเป็นปกติ เพราะ
สัมมาสังกัปปะเป็นเหตุชักนำ ด้วยการพิจารณา
เบญจฉัณธ์ให้ประกอบการทำงานด้วยกายอันชอบ
เป็นสัมมากัมมันตะในเบญจฉัณธ์ ๖

ง. อาการที่สืบต่อชีวิต โดยทางสุจริต เพราะสัมาสังกัปปะเป็นเหตุชักนำ ด้วยการพิจารณาเบญจขันธ์ จัดเป็นสัมาอาชีวะในเบญจขันธ์ ฯ

จ. อาการที่เพียรพยายามพิจารณาเบญจขันธ์ให้เห็นโดยเป็นทุกข์ เป็นสมุทัย เป็นนิโรธ เป็นมรรค ชันได้ เป็นสัมาวายามะในเบญจขันธ์

ฉ. อาการที่ตั้งจิตตั้งสมาธิในเบญจขันธ์ ไม่ส่ายไปในอารมณ์อื่น จัดเป็นสัมาสมาธิในเบญจขันธ์ ฯ พึงเห็นความในมัคคสมัยนี้ โดยนัยดังแสดงมานะนี้ ฯ

จบอัมมกัมมวรรค

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการตั้งแสดงมา
 นี้ แต่ละอย่าง ๆ ล้วนมีอานุภาพอันไพศาล
 รวมเข้าทั้ง ๓๗ ประการ จะมีคุณอันยิ่งใหญ่
 มากมายสักเพียงไร เมื่อบุคคลมาบำเพ็ญให้
 บริบูรณ์ด้วยดี โดยชอบแล้ว ย่อมจะมีกำลัง
 แก่กล้าสามารถ เปลื้องปลดตน จากอาสวะ
 กิเลสให้หมดสิ้น จากสันดาน ได้อย่างแน่แท้
 แม้แต่เพียงโพชฌงค์ อย่างเดียว ก็ยังกิจให้
 สำเร็จได้ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า

เยสํ สมโพธิยงฺคสุ สมมา จิตฺตํ สุภาวิตํ
 อาทานปฏินิสฺสํคฺเค อนุปาทาย เย วตา
 ธิณาสวา ชุตินฺนโต เต โลเก ปรีนิพฺพุตา
 ความว่า จิตต์อันชนทั้งหลายเหล่าใด อบ
 รมไว้ด้วยดีในสัมโพชฌงค์ทั้งหลาย ให้ชอบ
 ที่ทุกประการแล้ว ๆ ชนทั้งหลายเหล่านั้นมี
 อาสวะสิ้นแล้ว เป็นผู้ มีปัญญา ปรีนิพพาน

แล้วในโลกดังนี้ ฯ เปนอันให้สำเร็จประ
 โยชน์ด้วยดีแก่ผู้บำเพ็ญ แม้จะยังไม่สำเร็จ
 เห็นผล โดยนัยนี้ ก็ยังได้นามว่าเป็นธัมมานุ-
 วัตตบุุคคล ผู้ประพฤดิธรรมสมควรแก่ธรรม
 เมื่ออบรมอุปนิสัยให้แก่กล้าขึ้นไปโดยลำดับ
 ก็สามารถได้รับผลอันเป็นที่มุ่งหมายอย่างสูง
 สุด กล่าวคือ วิมุตติความหลุดพ้นจากสรวพ
 อาสวะกิเลสอันหมักคองอยู่ในสันดาน และ
 ล่วงพ้นเครื่องผูกมัดให้ติดพันธิ์ กล่าวคือ
 บ่วงมาร สมดังนัยพระพุทธทภาษิตบวรหารว่า
 เย จ โข สมมตทุกขาเต ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน
 เต ชนา ปารเมสฺสณฺติ มจฺจุทฺตฺเตยฺยํ สุกฺกตฺตํ
 ความว่า ส่วนคนเหล่าใด ปฏิบัติ ธรรม
 สมควรแก่ธรรม ในธรรมที่พระผู้มีพระภาค
 ตรัสแล้วโดยชอบ ชนเหล่านั้นจักล่วงข้าม
 ไตรภูมิภวัฏฐ์ ซึ่งเป็นสถานที่อาศัยอยู่แห่ง

กิเลสमार อันแสนก้นดาร์ที่จะข้ามได้แล้วจัก
 ถึงฝั่ง คือ พระนิพพานดังนี้ ฯ อนึ่งสาธุชน
 ผู้ปฏิบัติอยู่ใน โพธิปักขิยธรรมนั้น ได้ชื่อว่า
 ดำเนินตามพระอริยเจ้าเป็นธัมมจารีบุคคล ผู้
 ปฏิบัติมุ่งจะออกไปจากทุกข์ในวัฏฏสงสาร แม้
 ถึงยังไม่ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ยังมีความ
 เกษมสันต์ไม่อาดูรเดือดร้อน จะนั่งนอนก็
 เป็นสุขทุกอิริยาบถ เหมือนได้ ดม ใสถอัน
 วิเศษ เพราะเหตุนี้ พระโบราณจารย์จึง
 ได้ประพันธ์ความชอบเป็นคาถา สำหรับอ้าง
 เป็นสัตยาธิษฐานตามกาลนิยมว่า

สกุทวา ธมมวตน์ โสถํ อุตมํ วรํ
 ปวิฬาหุปสมน์ ธมมเตเชน โสถตินา
 นสฺสนตุปททวา สพเพ ภายา วุปสเมนตุ เต
 เพราะสักการะพระธัมมวตนะ ซึ่งเป็นพระ
 โสถอันอุดมด้วยความเร่าร้อนได้ ขอสรรพ

อุปัทพทวะภยอนันตรายอนันจะพึงมีแก่ท่าน จง
 พินาสสงบไปโดยความสวัสดิ์ เพราะเดชแห่ง
 พระธรรมเกิด ^{๕๘}นี้ก็เกิดแต่ความนิยมในพระ
 พระธรรม เปนอันล่อให้เห็นว่า สวากขาตธรรม
 ทรงคุณเปนมหัศจรรย์ ^{๕๙}เพิ่มฉันทะแก่ผู้นับถือ
 ให้ทวีความเลื่อมใส จนมิอาจนิ่งได้ ^{๖๐}จึงประ
 พันธ์ความกล่าวไว้เป็นคาถา ^{๖๑}แม้พระธรรมมิ
 ได้ ^{๖๒}มีไว้สำหรับเสกเบิกดี ^{๖๓}ถึงอย่างนั้นก็มี
 เตชานุภาพพระบังโรคในดวงจิตต์ คือกองกิเลส
 ได้ ^{๖๔}บรรดาโรค ๆ อะไรง่่าจะแรงร้ายเสมอ
 ด้วยโรคใจ คือกิเลส ส่วนเหตุที่จะพื้งนำมา
 แก่ได้ ^{๖๕}ในโลกนี้ ^{๖๖}ก็ไม่มีอะไรเสมอเหมือนด้วย
 พระธรรม เพราะเหตุนั้น ^{๖๗}ธัมมวัตนะจึงได้ ^{๖๘}ชื่อ
 ว่าเป็นโอสถอนวิเศษ เหตุที่กำจัดโรคใจไม่ให้
 เกิดขึ้นได้ ^{๖๙}ทำดวงจิตต์ของผู้ ^{๗๐}ดื่มให้แจ่มใส
 ประกอบไปด้วยญาณปรีชาฉะนั้น ^{๗๑}บัณฑิต

ชาติพึ่งพากันนิยมยินดีในพระธรรมนั้นทุกเมื่อ
 ไม่เบื่อหน่าย เพราะเป็นไปเพื่ออริยวิบุลยผล
 ตั้งแต่ต้นจนวสาน ดุจนายบรรหารพุทธานุชิต
 คาถา มีอรรถาธิบาย ดังวิสัยชชนามาฉะนี้ ฯ

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๕ นครราชสีมา

